

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu

ISTOTA DZIAŁALNOŚCI UPOWSZECHNIENIOWEJ PUBLICZNYCH ROLNICZYCH ORGANIZACJI DORADCZYCH

1. Wstęp

Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego nakłada na publiczne rolnicze organizacje doradcze (WODR) obowiązek prowadzenia czterech niekomercyjnych działalności, poprzez które doradca rolniczy może intencjonalnie wpływać na osobowość rolnika (swojego klienta) i przez to czynić go sposobnym do osiągnięcia założonych celów rozwojowych a ostatecznie - do uzyskania pożądanej jakości życia¹. Są to: działalność doradcza, kształceniowa, informacyjna i upowszechnieniowa [Dz. U. 2004, nr 251, poz. 2507].

Od początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku przedmiotem zainteresowań zawodowych autora niniejszego artykułu były i nadal pozostają problemy związane z metodyką uprawiania wszystkich czterech ustawowych działalności, czego dał wyraz w szeregu własnych publikacji² oraz aktywności jaką podejmuje w obszarze doskonalenia zawodowego doradców rolniczych.

¹ Jakość życia to kategoria filozoficzna utożsamiana z subiektywną oceną stopnia zaspokojenia potrzeb w dłuższym okresie czasu. Każdy człowiek jest władny do oceny jakości tylko swego życia i dokonuje tego według przyjętych przez siebie kryteriów, posługując się wybranymi miernikami i sposobami pomiaru. Próba znormalizowania tych ocen nie jest możliwa, albowiem każda ingerencja z zewnątrz w ocenę jakości życia innej osoby jest tylko zewnętrznym punktem widzenia, który zawsze jest nieadekwatny do immanentnej samooceny osoby ludzkiej. Każda osoba ludzka jakość życia postrzega inaczej i postrzega w inny sposób wartości, które jej zdaniem wpływają na poziom jakości życia. Porównaj: T. Wawak [http://mfiles.pl/pl/index.php/Wartości_określające_jakość_życia].

² Najnowszą z tych publikacji jest wydana w tym roku nakładem Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Poznaniu „Metodyka działalności upowszechnieniowej publicznej rolniczej organizacji doradczej”. Zdaniem autora pozycja ta w jakimś zakresie pozwala wypełnić brak szerszych teoretycznych ujęć tematu upowszechniania innowacji rolniczych, a odnoszących się do sytuacji jaka powstała w Polsce po roku 1989.

Celem niniejszego opracowania jest przybliżenie najistotniejszych treści dotyczących teoretycznych podstaw działalności upowszechnieniowej, szczególnie tym jednostkom, które w oparciu o nie zamierzają usprawniać realizację podejmowanych przez siebie zadań upowszechnieniowych.

2. Pojęcie innowacji

Właściwą podstawą dla rozważań nad naturą działalności upowszechnieniowej publicznych rolniczych organizacji doradczych wydaje się być odwoływanie się do jednego rozumienia pojęcia **innowacji**.

Słowo innowacja pochodzi od łacińskiego *innovati*, co oznacza „odnowienie” lub też łacińskiego *innovare*, czyli „odnawiać”. Istnieje wiele definicji tego pojęcia. Wynika to m.in. z faktu, że innowacja pozostaje przedmiotem badań wielu dyscyplin naukowych, takich jak np. heurystyka, inwentyka, socjologia, psychologia, ekonomia³.

W interpretacji innowacji dominują dwa podejścia - szerokie, traktujące innowacje jako proces i wąskie - jako wynik (rezultat)⁴.

W podejściu pierwszym, tzw. procesowym, innowacja (innowacje) to:

- „złożona działalność, która przebiega od konceptualizacji nowej idei przez rozwiązywanie problemu do rzeczywistego zastosowania nowego rozwiązania dla osiągnięcia określonych wartości ekonomicznych lub społecznych” [Myers, Marquis 1969, s. 3-6],
- proces, w którym firmy „opanowują i wdrażają wzornictwo i produkcję dóbr i usług stanowiących dla nich nowość, niezależnie od tego, czy są nowością

³ Do nauk ekonomicznych pojęcie innowacji po raz pierwszy wprowadził i bardzo szeroko pod względem przedmiotowym określił austriacki uczoney Joseph Alois Schumpeter. Uznawał on za innowację [Schumpeter 1960, s. 104]:

- wprowadzenie nowego produktu, z jakim konsumenci nie mieli jeszcze do czynienia, lub nadanie nowych cech produktowi,
- wprowadzenie nowej metody produkcji, jeszcze praktycznie nie wypróbowanej w danej dziedzinie przemysłu,
- otwarcie nowego rynku, czyli takiego, na którym dany rodzaj krajowego przemysłu uprzednio nie działał i to bez względu, czy rynek ten istniał wcześniej, czy też nie,
- zdobycie nowego źródła surowców lub półfabrykatów i to niezależnie od tego, czy źródło już istniało, czy też musiało być dopiero stworzone,
- wprowadzenie nowego typu organizacji jakiegoś przemysłu, np. stworzenie monopolu bądź jego złamanie.

Joseph Alois Schumpeter (1883- 1950) to jeden z najwybitniejszych ekonomistów XX wieku; autor teorii wzrostu gospodarczego i cyklów koniunkturalnych indukowanych przez przełomowe innowacje, teorii postępującej transformacji kapitalizmu w socjalizm, historyk myśli ekonomicznej.

⁴ Podobnie wg R. Schulza [1989, nr 2, s. 114] wszystkie definicje innowacji można podzielić na dwie grupy, tj. te, które interpretują innowację w sposób czynnościowy oraz te, które interpretują ją w sposób rzeczowy.

również dla ich konkurentów krajowych i zagranicznych” [Ernst i in., 1998, s. 12-13],

- „wszelkie procesy twórczego myślenia zmierzające do zastosowania i użytkowania ulepszonych rozwiązań w technice, technologii, organizacji, życiu społecznym” [Pomykański 2001, s. 17].

W podejściu drugim - wynikowym, można wyróżnić definicje, które pojęcie innowacji rozpatrują w aspekcie czasowo-przestrzennym oraz w aspekcie właściwości innowacji.

Do definicji, które ujmują innowacje w aspekcie czasowo-przestrzennym należą następujące:

- „innowacja to organizacja rzeczywistości w związku, zawierające nowe pojęcia intelektualne lub estetyczne i stanowiące ulepszenie w stosunku do dotychczasowego stanu rzeczy” [Hagen 1962, s. 87],
- „innowacja to jakikolwiek produkt, usługa lub pomysł, który jest postrzegany przez kogoś jako nowy” [Kotler 2000, s. 355]⁵,
- „innowacją jest wszystko to, co jest postrzegane przez człowieka jako nowe, niezależnie od obiektywnej nowości danej idei czy rzeczy” [Rogers 2003, s. 12].

Przytoczone definicje wskazują na subiektywizm każdej innowacji. Andrew H. Van de Ven [1986, s. 592] i inni kontynuatorzy tej tradycji badawczej podkreślają, że „dopóki pomysł jest postrzegany jako nowy przez zaangażowane (w jego użytkowanie) osoby, jest innowacją, nawet jeśli inni mogą uważać go za imitację czegoś, co istnieje gdzie indziej”.

Do definicji, które ujmują innowacje w aspekcie jej właściwości należą następujące:

- „innowacją jest wszelka myśl, zachowanie się lub rzecz jakościowo różna od dotychczas istniejących” [Barnett 1953, s. 7],
- „innowacje są to zmiany o charakterze jakościowym, przyczyniające się do rozwoju, a ich wewnętrzna siła polega na tym, że są w stanie naruszyć równowagę w danej dziedzinie” [Pietrusiński 1971, s. 19].

W odniesieniu do przedstawionej klasyfikacji należy dodać, że występują też takie definicje, które zawierają łącznie procesową i wynikową interpretację innowacji. W podręczniku „Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data” [OECD 2005, s. 48] twierdzi się na przykład, że „innowacja (innovation) to wprowadzenie nowego lub znacząco udoskonalonego produktu (wyrobu czy usługi) lub procesu, nowej metody marketingowej lub nowej metody organizacyjnej w praktyce gospodarczej, organizacji miejsca pracy lub stosunkach z otoczeniem”.

⁵ Podobnie pojęcie innowacja określają A.W. van den Ban i H.S. Hawkins [1997 s. 102], którzy w swej tłumaczonej na język polski pracy „Doradztwo rolnicze” piszą, że „innowacja to pomysł, metoda lub przedmiot, który jest uważany przez kogoś za nowość”.

Po analizie przedstawionych tu definicji autor uznał za właściwe rozumieć przez pojęcie **innowacja** innowację pojmowaną wąsko, natomiast przez pojęcie **proces innowacyjny** - innowację pojmowaną szeroko. Ponadto dla potrzeb przedmiotowego wywodu proponuje przyjąć, że **innowacja** to: zweryfikowana w praktyce korzystna nowość materialna lub niematerialna, dostępna do przenikania (dyfuzji) i upowszechnienia oraz do absorpcji przez zainteresowane nią podmioty.

3. Działania i procesy innowacyjne

Publiczne rolnicze organizacje doradcze w Polsce, podobnie jak czyniły to wcześniej i w zdecydowanie szerszym zakresie wojewódzkie ośrodki postępu rolniczego, wykonują dzisiaj na rzecz rolników - swoich klientów działania określane mianem upowszechnieniowych. Jak twierdzą niektórzy znawcy tematu działania te są częścią działań innowacyjnych, które wiążą się z upowszechnianiem innowacji⁶.

Opierając się na aktualnie stosowanych kilku definicjach⁷ pojęcia **działania innowacyjne** można przyjąć, że stanowi je szereg zamierzonych, celowych i świadomych działań podmiotów indywidualnych czy zbiorowych podejmowanych w celu uzyskania innowacji lub ich dalszego upowszechnienia.

Działania te są istotnym czynnikiem postępu w rolnictwie⁸, przez który należy rozumieć ciąg długotrwałych nieodwracalnych zmian zachodzących w sferze produkcji rolniczej, ukierunkowanych na uzyskiwanie przez rolników efektów pracy pozytywnie wpływających na jakość ich życia a mogących mieć wymiar korzyści finansowych lub pozafinansowych (emocjonalnych, prestiżowych itp.). Zmiany te mogą dotyczyć zarówno przekształceń w zakresie struktury gospodarstw rolnych (np. obszarowej, czy własnościowej), jak i rozmiarów produkcji.

⁶ Między innymi I. Sikorska - Wolak [1993, s. 15].

⁷ Według najnowszego podręcznika Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) **działalność innowacyjna** to „całokształt działań naukowych, technicznych, organizacyjnych, finansowych i komercyjnych, które rzeczywiście prowadzą lub mają w zamierzeniu prowadzić do wdrażania innowacji” [OECD 2005, s. 49].

Podobne ujęcie istoty działalności innowacyjnej zawiera nieco starszy „Raport o stanie nauki i techniki w Polsce w 1999 r.” Można w nim znaleźć, że działalność innowacyjna to: „szereg działań o charakterze naukowym (badawczym), technicznym, organizacyjnym, finansowym i handlowym (komercyjnym), których celem jest opracowanie i wdrożenie nowych lub istotnie ulepszonych produktów i procesów” [GUS, 2000]. (W obu tych definicjach przez pojęcie wdrożenia rozumie się wprowadzenie innowacji na rynek – W.K.)

Z kolei w art. 2. punkt 6 uchwalonej przez Sejm RP w dniu 29 lipca 2005 r. Ustawy „o niektórych formach wspierania działalności innowacyjnej” [Dz. U. 2005, nr 179, poz. 1484] zapisano, że działalność innowacyjna to „działalność związana z przygotowaniem i uruchomieniem wytwarzania nowych lub udoskonalonych materiałów, wyrobów, urządzeń, usług, procesów lub metod, przeznaczonych do wprowadzenia na rynek albo do innego wykorzystania w praktyce.

⁸ Inaczej progresu lub rozwoju progresywnego.

Innowacja powstaje w procesie twórczego generowania doskonalszych rozwiązań od już istniejących (tj. powstawania nowości) i następującym po nim procesie działań wdrożeniowych. Pierwszy z tych procesów może przebiegać w ramach przedsięwzięć badawczych i prac rozwojowych - podejmowanych w sektorze B+R (badawczo-rozwojowym), który tworzy ogół instytucji⁹ i osób zajmujących się pracami twórczymi podejmowanymi w sposób systematyczny w celu zwiększenia zasobów wiedzy i możliwości jej zastosowań¹⁰.

Na proces twórczego generowania doskonalszych rozwiązań od już istniejących w sektorze B+R mogą składać się następujące etapy:

1. Etap badań podstawowych, w którym dochodzi do powstawania idei mogących mieć praktyczną przydatność¹¹.
2. Etap badań stosowanych, w którym następuje przekształcanie idei naukowych w inwencje, czyli pomysły wykorzystania tych idei w praktyce.
3. Etap prac rozwojowych¹², w którym następuje przekształcenie inwencji w nowość, czyli np. doprowadzenie do powstania prototypu, tj. pierwszego funkcjonującego egzemplarza nowego urządzenia.

W procesie działań wdrożeniowych następuje opracowanie instrukcji wdrożeniowej, wypróbowanie nowości w warunkach produkcyjnych, wprowadzenie ewentualnych poprawek oraz określenie zakresu i warunków jej zastosowania. Natomiast wygenerowana i pomyślnie wdrożona nowość (zwana innowacją) jest następnie przedmiotem procesu dyfuzji bądź też upowszechniania¹³.

Przez **dyfuzję innowacji** należy rozumieć proces samoistnego rozprzestrzeniania się innowacji drogą interakcji społecznej. Proces ten przebiega w sposób

⁹ W skład sfery B+R w Polsce wchodzi:

- placówki naukowe Polskiej Akademii Nauk,
- jednostki badawczo-rozwojowe (JBR),
- szkoły wyższe publiczne i prywatne prowadzące działalność B+R,
- jednostki obsługi nauki (biblioteki naukowe, archiwa, stowarzyszenia, fundacje, itp.),
- jednostki rozwojowe (podmioty gospodarcze, przede wszystkim przedsiębiorstwa przemysłowe posiadające własne zaplecze badawcze).

¹⁰ Porównaj: OECD 2005, s. 96.

¹¹ Badania naukowe, podstawowe zwane również teoretycznymi bądź czystymi, służą rozwojowi określonych dyscyplin naukowych poprzez dokonywanie odkryć i tworzenie teorii.

¹² Wg noweli do ustawy o utworzeniu Komitetu Badań Naukowych z dnia 15 września 2000 r. przez prace rozwojowe rozumie się prace wykorzystujące dotychczasową wiedzę, uzyskaną w wyniku działalności badawczej lub doświadczeń praktycznych, prowadzone w celu wytworzenia nowych lub udoskonalenia istniejących materiałów, wyrobów, urządzeń, usług, procesów lub metod [Dz. U. 2000, nr 91, poz. 1008].

¹³ Najogólniej przyjmuje się, że dyfuzja to proces samorzutnego rozprzestrzeniania się wybranych elementów w danym środowisku, będący konsekwencją chaotycznych interakcji dyfundujących elementów między sobą lub z otoczeniem.

spontaniczny i niekontrolowany. Natomiast **upowszechnianie innowacji** to sterowany¹⁴ przez jakieś ogniwo pośredniczące intencjonalny przekaz innowacji od źródła ich powstania do miejsca pełnego ich zastosowania, gdzie źródłem innowacji jest sektor B+R¹⁵.

Procesy dyfuzji i upowszechniania innowacji są ściśle związane z przebiegającym do nich równoległe procesem absorpcji¹⁶ czyli ogólnie „wchłaniania”, przyjmowania innowacji.

W procesie absorpcji można wyróżnić następujące etapy:

- poznanie innowacji,
- kształtowanie przekonań (postaw) wobec innowacji,
- podjęcie decyzji o przyjęciu (wprowadzeniu i stosowaniu) bądź odrzuceniu innowacji,
- urzeczywistnianie decyzji,
- potwierdzenie wyboru (ocena podjętej decyzji).

Absorpcja pewnych innowacji w niektórych gospodarstwach rolnych może wymagać ich reinwencji, czyli niezbędnego przekształcenia i modyfikacji¹⁷. Ta zaś związana jest z podejmowaniem przez rolnika samodzielnej aktywności twórczej.

Reasumując mechanizm absorpcji zapewnia sprawne „wchłanianie”, przyjmowanie przez rolników zapotrzebowanych innowacji dostępnych im w efekcie procesu dyfuzji.

Obecnie w gospodarce polskiej procesy innowacyjne przebiegają zgodnie z modelem innowacji „pchanej” i modelem innowacji „ciągnionej” przez rynek, z tym, że dominuje nadal model pierwszy. W **modelu innowacji ciągnionej** (model popytowy) rozpoznane potrzeby rynkowe stanowią twórczą inspirację dla procesów innowacyjnych. Natomiast w **modelu innowacji pchanej** (model podażyowy) źródłem innowacji są prace badawczo-rozwojowe sektora B+R.

¹⁴ **Sterowanie**, to wszelkie celowe oddziaływanie jednego systemu na inny w celu otrzymania takich zmian przebiegu procesu zachodzącego w przedmiocie sterowania lub stanu sterowanego systemu w danej chwili, które uważa się za pożądane.

W przypadku innowacji rolniczych ich przekaz z sektora B+R do rolników może być sterowany przez publiczną rolniczą organizację doradczą.

¹⁵ Porównaj: I. Sikorska-Wolak [1993, s. 15].

Problematyka dotycząca upowszechniania innowacji rolniczych, jako podstawowa dla niniejszej pracy, została szczegółowo omówiona w następnych jej rozdziałach.

¹⁶ W innych opracowaniach m.in. E.M. Rogersa [2003] używa się określenia „proces adaptacji innowacji”. Sugeruje ono niesłusznie, że każde wprowadzanie innowacji wiąże się z jej adaptacją czyli przystosowaniem, dostosowaniem czy przeróbką.

¹⁷ Niektóre innowacje rolnicze powstałe w sektorze B+R podczas ich absorpcji przez rolników mogą być przez nich przekształcane i modyfikowane.

Jak, w odniesieniu do rolnictwa stwierdza Józef Kania [2007, s. 56-57] wadą modelu podażowego jest „brak przepływu informacji zwrotnej od rolników do doradców i naukowców, co współcześnie kojarzy nam się z badaniami marketingowymi wśród klientów doradztwa, czyli rozpoznaniem ich potrzeb i oczekiwań. W modelu tym nie uwzględnia się ponadto roli badań socjologicznych, psychologicznych, polityki rolnej i ekonomicznej, a także funkcjonowania całego otoczenia instytucjonalnego wsi i rolnictwa”¹⁸.

4. Pojęcie działalność upowszechnieniowa - jej cel i zadania

W nawiązaniu do opisu przedstawionego wcześniej pojęcia „upowszechnianie innowacji” przyjęto, że **działalność upowszechnieniowa** (WODR) to sterowany przez publiczną rolniczą organizację doradcą przekaz innowacji od źródła ich powstania do miejsca pełnego ich zastosowania w gospodarstwach rolników.

Ponadto uważa się, co znajdzie swe uzasadnienie na dalszych stronach przedmiotowego opracowania, że działalność ta, powinna być kierowana do tych rolników, którzy posiadają potencjał rozwojowy materialny i tkwiący w ich osobowościach oraz potrafią sprawnie z niego korzystać w prowadzonej przez siebie działalności gospodarczej, inaczej mówiąc - kierowana do przedsiębiorców rolnych. Z tego też powodu wydaje się słusznym, aby działalność ta, przynajmniej w częściowym zakresie, była skomercjalizowana¹⁹.

Jeśli zaś określone rolnicy posiadanego potencjału rozwojowego nie potrafią sprawnie wykorzystywać dla osiągnięcia założonych celów gospodarczych, to przedstawiona tym rolnikom przez doradcę rolniczego propozycja ich intelektualnego wsparcia dla sprawnego wprowadzania i użytkowania zapotrzebowanych innowacji rolniczych musi być powiązana z ofertą wsparcia doradczego²⁰. Nie stosowanie się do tego założenia może być przyczyną powstania sytuacji, że pomimo wprowadzania określonych innowacji rolnik nie będzie osiągał spodziewanych efektów gospodarczych, przez co może doświadczać różnych niepowodzeń²¹.

¹⁸ Teresa Miś [2007, s. 210-221] zauważa podobnie, że przy obecnym sposobie powiązania sfery B+R z gospodarką obieg informacji od rolników do jednostek tej sfery jest utrudniony, a to powoduje, że podejmowane przez nie tematy badań nie zawsze ukierunkowane są na zaspokajanie rzeczywistych potrzeb rolników.

¹⁹ Obecnie skomercjalizowanie tej działalności uniemożliwiają zapisy znowelizowanej Ustawy z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego [Dz. U. z 2004 r. nr 251, poz. 2507].

²⁰ Ważne jest tu wyjaśnić, że to w efekcie pomyślnego przebiegu procesu doradczego objęty nim rolnik staje się przedsiębiorcą rolnym, to jest osobą, która m.in. potrafi samodzielnie docierać do źródeł innowacyjnych rozwiązań (bądź sama być ich źródłem) a pozyskane z nich innowacje sprawnie wprowadzać do swego gospodarstwa i je wykorzystywać.

²¹ Na przykład związanych z tzw. chybionymi inwestycjami czy też przeinwestowaniem gospodarstwa.

Innowacyjne rozwiązania muszą bowiem przynosić zamierzone efekty gospodarcze a nie być wartością samą w sobie.

Z powyższych rozważań wynika, że **celem działalności upowszechnieniowej** prowadzonej przez publiczne rolnicze organizacje doradcze powinno być intencjonalne wspieranie rolników-przedsiębiorców w podejmowanych przez nich wysiłkach na rzecz modernizacji posiadanych gospodarstw poprzez udostępnianie im informacji o innowacjach i wiedzy niezbędnej do sprawnego ich wprowadzania i użytkowania.

Z kolei do **zadań działalności upowszechnieniowej** prowadzonej przez tę organizację zdaniem autora należy:

- udostępnianie rolnikom-przedsiębiorcom informacji o innowacjach niezbędnych do podjęcia prawidłowych decyzji odnośnie ich wprowadzania i użytkowania,
- pogłębianie wiedzy rolników-przedsiębiorców, niezbędnej do sprawnego wprowadzania i użytkowania zapotrzebowanych innowacji rolniczych.

Należy tu dodać, że zarówno informacje jak i wiedzę niezbędną do wprowadzania i użytkowania każdej zapotrzebowanej przez siebie innowacji rolnicy-przedsiębiorcy mogą pozyskiwać samodzielnie²². Jeśli jednak przewidywane koszty ich własnej aktywności (materialne i niematerialne) w zakresie samodzielnego pozyskiwania i wprowadzania zapotrzebowanych innowacji będą przewyższać koszty nabycia usługi upowszechnieniowej świadczonej przez daną publiczną rolniczą organizację doradczą, to niewątpliwie rolnicy ci będą skłonni od niej taką usługę zakupić. Dlatego też, z tych jak i podanych wcześniej powodów, wydaje się słusznym przyjąć założenie, że to kategoria rolników-przedsiębiorców stanowi właściwą grupę potencjalnych odbiorców produktu działalności upowszechnieniowej WODR (tj. informacji i wiedzy niezbędnej do wprowadzenia i stosowania określonych innowacji rolniczych), o którą to kategorię organizacja ta musi zabiegać, aby tworzący ją rolnicy chcieli zostać jej klientami.

5. Podmiot działalności upowszechnieniowej WODR

W działalności upowszechnieniowej WODR występują dwa równoprawne podmioty. Jeden z nich - to doradca rolniczy, który udostępnia rolnikom informacje o innowacjach rolniczych oraz kształceniowo przysposabia do sprawnego wprowadzania i użytkowania tych innowacji. Drugim podmiotem jest rolnik-przedsiębiorca współpracujący z doradcą rolniczym dla uzyskania wiedzy niezbędnej dla samodzielnego, sprawnego wprowadzania i użytkowania innowacji we własnym gospodarstwie rolnym.

²² Tj. przez nich tworzona bądź wyszukiwana.

Najogólniej ujmując **doradca rolniczy** to pracownik publicznej rolniczej organizacji doradczej, który realizuje zadania wynikające z funkcji doradztwa rolniczego²³.

Osoba ta, co już nadmieniono wcześniej, obok działalności doradczej zobowiązana jest Ustawą o jednostkach doradztwa rolniczego²⁴ uprawiać działalność informacyjną, kształceniową oraz upowszechnieniową.

Podczas realizacji zadań wynikających z działalności informacyjnej doradca rolniczy występuje w roli informatora rolników a wynikających z działalności kształceniowej oraz doradczej - ich nauczyciela. Natomiast w trakcie realizacji działań upowszechnieniowych może być on zarówno informatorem jak i nauczycielem rolników.

Należy tu wyjaśnić, że zgodnie z aktualnie upowszechnianymi w publicznych rolniczych organizacjach doradztwa rolniczego teoriach wspomnianych wcześniej działalności przez pojęcie nauczyciel rolników należy rozumieć osobę intencjonalnie kształcącą i wychowującą rolników, tzn. wpływającą (współwpływającą) na wszystkie trzy sfery jego życia psychicznego (czyli sferę intelektualną, emocjonalną i motywacyjno-wolicjonalną). Natomiast przez pojęcie informator rolników - osobę intencjonalnie udostępniającą informacje rolnikom-przedsiębiorcom a ponadto mogącą realizować inne zadania wynikające z funkcji działalności informacyjnej tych organizacji²⁵.

Realizacja zadań upowszechnieniowych, podczas której doradca występuje zarówno w roli nauczyciela jak i informatora rolników, wymaga od niego posiadania odpowiednich cech osobowości, szerokich kompetencji i wysokiej motywacji.

Cechy osobowości - to względnie stałe właściwości charakteryzujące daną osobę i różniące ją od innych pod względem zachowania oraz przebiegu procesów psychicznych (np. odporność, wrażliwość, odwaga, mechanizmy kontroli, temperament) [Kujawiński 2011].

²³ **Funkcję doradztwa rolniczego** określa się jako współdziałanie z rolnikami - partnerami publicznej rolniczej organizacji doradczej, które pozwala im na:

- skuteczne zapobieganie niepowodzeniom w prowadzeniu gospodarstwa rolnego,
- nabywanie zdolności samodzielnego rozpoznawania i rozwiązywania swoich problemów [Kujawiński, 2009, s. 35].

²⁴ Patrz: Dz. U. [2004, nr 251, poz. 2507].

²⁵ **Funkcją działalności informacyjnej publicznej rolniczej organizacji doradczej** jest pozyskiwanie informacji, mediacja, filtracja, przetwarzanie i udostępnianie informacji. Pozyskiwanie informacji, to tworzenie informacji bądź jej odkrywanie w przestrzeni informacyjnej. Mediacja, to pośredniczenie pomiędzy zasobami informacyjnymi a podmiotami, które informacji potrzebują. Filtracja, to wyszukiwanie, ocena, selekcja oraz „akredytacja” informacji. Przetwarzanie i udostępnianie informacji, to opracowanie informacji, tworzenie źródeł pochodnych - analiz, baz, prezentacji, raportów, zestawień itd. - w formie przydatnej i przyjaznej dla odbiorców oraz ich udostępnianie w formie wyrobu lub usługi informacyjnej [Kujawiński 2008, s. 49].

Cechy te determinują reakcje danej osoby na jakikolwiek zespół zdarzeń, które pozwalają na ujawnienie danej cechy. Dlatego też cechy te określają typowy schemat myślenia i wynikające z niego cechy behawioralne danej osoby w różnych sytuacjach.

Z kolei **kompetencja** - to zdolność²⁶ wykorzystania przez człowieka własnych wiadomości, umiejętności, systemu wartości oraz cech osobowości, aby osiągać cele, wyniki i standardy oczekiwane w związku z zajmowaniem przez siebie określonego stanowiska pracy. W odniesieniu do wymogów realizacji zadań zawodowych doradcy rolniczego należy uznać, że wymagają one kompetencji rozumianych jako zdolność wykorzystania własnej wiedzy, systemu wartości oraz cech osobowości, aby osiągać cele, wyniki i standardy oczekiwane w związku z zajmowaniem właściwego stanowiska w publicznej rolniczej organizacji doradczej.

Trzecim istotnym składnikiem osobowości doradcy warunkującym właściwą realizację zadań upowszechnieniowych jest jego **motywacja**.

Przez motywację rozumie się „ogół procesów w systemie nerwowym człowieka, nadających energię jego zachowaniu i ukierunkowujących je. Procesy te przejawiają się tendencją lub przeciwtendencją do ukierunkowanej aktywności, którą wywołują i pobudzają, tłumiąc inne tendencje oraz sygnalizują satysfakcją (lub jej brakiem) stopień zaspokojenia potrzeb lub realizacji zadań; przebiegają na wielu poziomach organizacji systemu nerwowego człowieka, a ich elementy można podzielić na świadome, podświadome i nieświadome, a także na krótko- i długo-trwałe” [Kocowski 1996, s. 384].

Można też powiedzieć, że motywacja wiąże się z satysfakcją uzyskiwaną przez jednostkę w następstwie dobrze realizowanych zadań czy zaspokajaniem poprzez nią potrzeb wyższych (samorealizacja, prestiż itp.), ale przede wszystkim z możliwością zaspokajania jej potrzeb egzystencjalnych, czego warunkiem niezbędnym jest dysponowanie odpowiednimi środkami finansowymi. W przypadku doradcy rolniczego głównym źródłem pozyskiwania tych środków jest i winno pozostać miesięczne wynagrodzenie z tytułu świadczenia pracy w zatrudniającej go publicznej rolniczej organizacji doradczej.

Z kolei **rolnika - partnera doradcy rolniczego** w jego działalności upowszechnieniowej można określić następująco: jest to zawodowo czynny rolnik-przedsię-

²⁶ **Zdolność**, to „układ warunków wewnętrznych danej jednostki, umożliwiający wykonywanie określonych czynności oraz decydujący o poziomie i jakości osiągnięć w realizowanej przez jednostkę działalności. Wyróżnia się zdolności ogólne (do których zalicza się: inteligencję, spostrzegawczość, sprawność myślenia, pamięć, zręczność, wyuczalność) oraz zdolności specjalne (takie jak: matematyczne, muzyczne, plastyczne, techniczne, sportowe itp.).

Rozwój zdolności zależy zarówno od wrodzonych (organiczných) właściwości układu nerwowego, jak również od wpływu środowiska społecznego, od wychowania i wykształcenia, a także od własnej aktywności jednostki, jej motywacji, zainteresowań i postaw” [Wielka Internetowa Encyklopedia Multimedialna - Psychologia 2001].

biorca, który mając potrzebę upowszechnieniową²⁷ współdziała z doradcą (publiczną rolniczą organizacją doradczą) w celu jej zaspokojenia.

Typ rolnika-przedsiębiorcy posiada właściwe dla niego kompetencje, określane jako zespół zdolności do wykorzystania przez niego własnej wiedzy, systemu wartości oraz cech osobowości, aby osiągać cele, wyniki i standardy oczekiwane w związku z prowadzeniem własnego gospodarstwa rolnego.

Obok tych kompetencji przedsiębiorcę rolnego cechuje wysoki poziom kreatywności czy otwartości poznawczej, która decyduje o gotowości do przyjmowania nowych doświadczeń, idei, wartości, koncepcji oraz skłanianiu się ku niekonwencjonalnym rozwiązaniom²⁸. A zatem rolnik przedsiębiorczy to również rolnik innowacyjny.

Należy tu zauważyć, że przez pojęcie innowacyjność rolnika, należy rozumieć jego zdolność i motywację do nieustannego odkrywania i wykorzystywania nowatorskich rozwiązań pochodzących ze źródeł zewnętrznych oraz będących efektem własnej aktywności twórczej a prowadzących do wzrostu poziomu nowoczesności i wzmocnienia pozycji konkurencyjnej jego gospodarstwa rolnego czy poziomu zaspokajania własnych aspiracji.

Warto tu też dodać, że profesor Sławomir Zawisza tak scharakteryzował rolników jako drugi podmiot działalności upowszechnieniowej, że „... powinny to być osoby mające skłonności do działań innowacyjnych, otwarte na dokonywanie zmian i akceptujące informacje pochodzące ze źródeł spoza systemu społecznego wsi. Tylko takie osoby będą skłonne zaakceptować wpływ na decyzje gospodarcze zewnętrznych źródeł informacyjnych, w tym także doradcy” [Zawisza 2002, s.19].

6. Przedmiot działalności upowszechnieniowej WODR

W nawiązaniu do poprzednich rozważań wydaje się słuszne stwierdzić, że przedmiotem działań upowszechnieniowych WODR jest informacja oraz wiedza niezbędna rolnikowi dla sprawnego wprowadzania i stosowania we własnym gospodarstwie zapotrzebowanych przez siebie innowacji.

Z uwagi na występującą w nauce dużą różnorodność w określaniu pojęć informacja i wiedza a użytych w podanej tu definicji i zgodnie z oczekiwaniem praktyki

²⁷ **Potrzeba upowszechnieniowa** jest to: napięcie wewnętrzne organizmu rolnika-przedsiębiorcy aktywizujące i ukierunkowujące czynność zdobywania informacji niezbędnych dla pozyskiwania pożądanego rozwoju jego gospodarstwa innowacji rolniczych oraz nabywania kompetencji koniecznych do ich wprowadzania i stosowania, przy czym przynajmniej jedna z tych czynności odnosi się do korzystania z odpowiedniej usługi doradcy rolniczego.

²⁸ A także odpowiednie dyspozycje zdrowotne, czyli zdrowie fizyczne, psychiczne (tj. równowaga psychiczna, mierzona stopniem integracji osobowości, w tym zwłaszcza zdolnością do ciągłego rozwoju) oraz dyspozycje społeczne.

odnośnie pełnej jednoznaczności w tym zakresie autor niniejszej pracy przyjął, że:

- informacja to znaczenie, jakie nadaje danym nadawca lub odbiorca; w odróżnieniu do danych posiada ona jakieś znaczenie, sens i cel. Informację tworzy się z danych w procesie transformacji i interpretacji, a także kategoryzacji i klasyfikacji, gdzie dane, to surowe liczby i fakty wyrażone w określonej postaci znakowej; stanowią one materiał wejściowy dla procesu generowania informacji,
- wiedza to informacja połączona ze zrozumieniem i możliwością jej wykorzystania. Jest otrzymywana z informacji poprzez jej zintegrowanie z wiedzą istniejącą²⁹. Pojęcie wiedza może być też określone ściślej jako ogół wiadomości i umiejętności z jakiejś dziedziny, nabytych przez człowieka w procesie uczenia się³⁰.

Przy czym wiadomość to „informacja przyjęta świadomie przez podmiot i przechowywana w jego pamięci. Będąc wytworem poznania ludzkiego – zarówno zmysłowego (sposstrzeżenia i wyobrażenia), jak i umysłowego (pojęcia, prawa) – wiadomości umożliwiają nie tylko poznanie rzeczywistości, ale i jej przetwarzanie poprzez wykonywanie celowych działań” [Okoń 1984]. Umiejętność – to „sprawność w posługiwaniu się odpowiednimi wiadomościami przy wykonywaniu określonych zadań” [Okoń 1984]. Wyróżnia się umiejętności intelektualne, których treścią jest określanie różnic i podobieństw, tworzenie pojęć, formułowanie sądów na podstawie abstrahowania, dowodzenia i sprawdzania oraz umiejętności motoryczne stanowiące możliwość sprawnego i celowego wykonywania określonej czynności. Natomiast uczenie się, to proces zdobywania i gromadzenia doświadczeń, w wyniku czego powstają nowe formy zachowania się i działania lub następuje modyfikacja zachowań i działań wcześniej nabytych; opanowany zostaje cały system wiadomości, umiejętności, nawyków, przyzwyczajzeń, przekonań. Terminu uczenie się używa się „zarówno w znaczeniu wąskim – dla określenia świadomego i zamierzonego zdobywania wiadomości i umiejętności (a także nawyków, przyzwyczajzeń, przekonań - W.K.), jak i w znaczeniu szerokim - dla określenia zarówno uczenia się zamierzonego, jak i niezamierzonego (mimowolnego)” [Wielka Internetowa Encyklopedia Multimedialna - Biologia, 2001].

²⁹ Identyczne określenia dla podanych tu pojęć autor zaproponował też do stosowania w działalności informacyjnej WODR. Patrz: „Podstawy teoretyczne działalności informacyjnej publicznych rolniczych organizacji doradczych” [Kujawiński 2008, s. 18].

³⁰ W wymiarze społecznym **wiedza** to całość kształt poznania rzeczywistości, jakim dysponuje ludzkość na danym etapie rozwoju. Porównaj: B. Dunaj [1996].

Informacja o innowacjach rolniczych może przybierać postać wyrobu lub usługi³¹.

Wyrób informacyjny to skończony zbiór informacji odwzorowany w określonym języku na względnie trwałym nośniku materialnym informacji, takim jak papier, taśma magnetofonowa, płyta CD, dysk twardy serwera itp. A zatem przedmiot będący wyrobem informacyjnym jest determinowany nie przez treść informacji, lecz przez jej nośnik.

Informację jako wyrób odróżnia od innych wyrobów materialnych to, że:

- identyfikacja i przeniesienie własności dotyczy materialnego nośnika informacji, a nie samej informacji,
- o jego wartości, cenie i użyteczności decyduje nie nośnik materialny, którego dotyczy transakcja, lecz sama informacja.

Informacja o innowacjach rolniczych, mająca postać wyrobu informacyjnego, z uwagi na możliwość zależnego od potrzeb jej powielania może być intencjonalnie kierowana do wszystkich rolników-przedsiębiorców zainteresowanych informacją w takiej postaci.

Usługa informacyjna, to dostarczanie informacji w zakresie i formie dostosowanej do indywidualnych wymagań odbiorcy, na jego zamówienie.

A zatem odbiorcą usługi informacyjnej w przedmiocie innowacji rolniczej jest rolnik zgłaszający zapotrzebowanie na taką usługę. Szczególną formą usługi informacyjnej w obszarze dostarczania informacji o określonych innowacjach rolniczych jest zapewnienie rolnikom (ich odbiorcom) dostępu do własnych - posiadanych przez usługodawcę, zasobów informacyjnych na temat tej innowacji. Opisywana forma różni się od innych usług informacyjnych tym, że odbiorca nie otrzymuje tu konkretnej informacji, lecz uzyskuje do niej prawo dostępu.

Informacja o innowacjach udostępniana rolnikom-przedsiębiorcom w ramach działalności upowszechnieniowej publicznej rolniczej organizacji doradczej musi przede wszystkim być relewantna (odpowiednia) do potrzeby informacyjnej, a także o wysokiej jakości, czyli:

³¹ Pojęcie **usługa**, stosuje się dla określenia wszelkich czynności pożytecznych związanych z pracą nieprodukcyjną. Usługę cechuje jej:

- niematerialność - co oznacza, że w przeciwieństwie do dóbr materialnych usługi nie da się zobaczyć, dotknąć, spróbować i zmierzyć (produkt usługowy z reguły poznaje się - konsumując go),
- niespójność, niejednorodność - usługi często są zindywidualizowane (różnią się w zależności od tego, kto je świadczy) i z trudem poddają się standaryzacji,
- niepodzielność, nierozdzielność - usługi często mają charakter świadczenia osobistego, ściśle związanego z osobą konkretnego wykonawcy (nie da się ich oddzielić od osoby, która je świadczy),
- nietrwałość, nieskładowalność - odnosi się do braku możliwości „składowania” usług, najczęściej muszą być one dopasowane do konkretnego przypadku i sytuacji danego klienta (konsumpcja z reguły występuje równocześnie ze świadczeniem usługi).

- dokładna - adekwatna do poziomu wiedzy, jaki reprezentuje odbiorca; precyzyjnie i dokładnie oddawać, określać temat;
- aktualna - cykl jej aktualizacji ma być zgodny z zawartością treści; tempo zmian, wchodzenie kolejnych wersji - naturalne; stosowna do czasu;
- kompletna - zawierać optymalną liczbę danych, która wystarczy, by móc przetworzyć informację w konkretną wiedzę; poziom szczegółowości ma zależeć także od potrzeb odbiorcy;
- spójna - poszczególne elementy, dane, mają współgrać ze sobą; forma odpowiednia do treści;
- właściwej formy - prezentacja informacji oraz opis do prezentacji ma umożliwiać poprawną interpretację, odczyt (tekstowy, graficzny);
- wiarygodna - potwierdzać prawdziwość danych; zawierać elementy upewniające co do rzetelności przekazu;
- dostępna, kiedy jest potrzebna właściwym odbiorcom, najlepiej 24 h [Miller 1996, s. 79].

Z kolei wiedza niezbędna rolnikowi dla sprawnego wprowadzania i stosowania we własnym gospodarstwie zapotrzebowanych przez siebie innowacji rolniczych udostępniana jest rolnikom - klientom publicznej rolniczej organizacji doradczej w procesie ich szkolenia zawodowego - zwanego innowacyjnym i w ramach różnych form oraz przy użyciu różnych metod kształcenia.

Wspomniany proces szkolenia innowacyjnego rolników zostanie opisany szerzej na dalszych stronach przedmiotowego opracowania.

7. Funkcje i zasady działalności upowszechnieniowej

Przez pojęcie funkcja działalności upowszechnieniowej rozumie się przeznaczenie, swoistą misję, jaką przedmiotowa działalność ma do spełnienia względem rolników-przedsiębiorców, tj. jej docelowych adresatów. W odniesieniu do publicznej rolniczej organizacji doradczej uznano, że **funkcją działalności upowszechnieniowej** jest: rozwijanie potencjału intelektualnego rolników w zakresie niezbędnym dla sprawnego wprowadzania i użytkowania zapotrzebowanych przez nich innowacji.

Natomiast **zasady prowadzenia działalności upowszechnieniowej** wyznaczają podstawowe, koncepcyjne i funkcjonalne postępowanie publicznej rolniczej organizacji doradczej podczas realizacji wynikających z niej zadań. Do najważniejszych zasad postępowania doradcy rolniczego zatrudnionego w publicznych rolniczych organizacjach doradczych w obszarze podejmowanych przez nich działań upowszechnieniowych należy:

- przyjmowanie zleceń wyłącznie zgodnych z prawem i nie działających na szkodę publicznej rolniczej organizacji doradczej,

- udostępnianie informacji o innowacjach oraz szkoleń w zakresie ich wprowadzania i stosowania - w formach przydatnych i przyjaznych dla podmiotu absorbującego innowacje (rolnika-przedsiębiorcy),
- udostępnianie rolnikom-przedsiębiorcom najaktualniejszych oraz najbardziej relewantnych w stosunku do ich potrzeb informacji o innowacjach, oraz szkolenie tych rolników - w zakresie wprowadzania i stosowania zapotrzebowanych innowacji - w terminach i za ewentualnym wynagrodzeniem ustalonym uprzednio z tymi podmiotami,
- pomaganie rolnikom-przedsiębiorcom w zrozumieniu wykorzystanych źródeł informacji o innowacjach oraz ustaleniu stopnia ich wiarygodności,
- zachowywanie w tajemnicy wszelkich informacji, które zostały udostępnione przez rolników-przedsiębiorców zainteresowanych wprowadzeniem i użytkowaniem danych innowacji i określone jako poufne, chyba że z mocy przepisów prawa podmiot ten zobowiązany jest do ich ujawnienia,
- respektowanie prawa w tym szanowanie praw własności intelektualnej,
- dotrzymanie zasad umów licencyjnych i innych kontraktów,
- informowanie rolników-przedsiębiorców o zobowiązaniach wynikających z praw własności intelektualnej oraz umów licencyjnych.

Należy tu też dodać, że za jakość usług niekomercyjnych związanych z działalnością upowszechnieniową publiczna rolnicza jednostka doradcza powinna ponosić odpowiedzialność etyczną, a – usług komercyjnych dodatkowo – finansową.

8. Proces upowszechniania innowacji rolniczych i jego etapy

Zgodnie z Ustawą z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego [Dz. U. 2004, nr 251, poz. 2507] przekaz innowacji rolniczych z sektora B+R do rolników-przedsiębiorców, powinien być sterowany przez publiczną rolniczą organizację doradczą.

Należy tu wyjaśnić, że przez pojęcie sterowany przez publiczną rolniczą organizację doradczą przekaz innowacji rolniczych rozumie się przede wszystkim wprowadzanie pod nadzorem doradcy określonych innowacji rolniczych do wybranych gospodarstw rolnych, które dalej wykorzystywane są jako ośrodki ogniskowego upowszechniania tych innowacji pośród innych rolników. Gospodarstwa te, z uwagi na rolę jaką mają do spełnienia w procesie upowszechniania innowacji, mogą być dookreślane, tak jak czyniono to już wcześniej za czasów istnienia WOPR - przymiotnikiem „przykładowe”.

W omawianym procesie upowszechniania innowacji rolniczych wyróżnić można trzy następujące kolejno po sobie etapy:

- 1) udostępniania informacji o innowacjach rolniczych stosownych do podjęcia właściwych decyzji co do ich wprowadzania i użytkowania,

- 2) pogłębiania wiedzy niezbędnej do sprawnego wprowadzania i użytkowania innowacji rolniczych,
- 3) wprowadzania i użytkowania zapotrzebowanych innowacji rolniczych.

A. Udostępnianie informacji o innowacjach rolniczych

Informacje o różnorodnych innowacjach, które od ich dysponentów docierają do zainteresowanych rolników mogą powodować szum informacyjny. Dlatego, z natłoku dopływających do rolników informacji powinni wybrać i zgromadzić jedynie te, które dotyczą innowacji możliwych do zastosowania w ich gospodarstwach rolnych. Następnie zebrane informacje muszą oni uzupełnić i przetworzyć do podjęcia stosownej decyzji w kwestii: czy daną innowację wprowadzać, czy nie z uwagi na jej koszty lub efekt gospodarczy jaki ona przynosi?

Ponadto, dla nowatorskiego rozwiązania przez danego rolnika - przedsiębiorcę jakiegoś posiadanego problemu może być dostępnych kilka wariantowych innowacji a każdy z ich dysponentów w kierowanej do tego rolnika ofercie (kanałem pośrednim czy bezpośrednim) będzie starał się, poprzez celowy dobór zawartej w niej informacji, przekonać go o przewadze jego innowacji nad innymi, wariantowymi. Dlatego też, aby dokonać właściwego wyboru, rolnik nie powinien ograniczać się tylko do informacji zawartych w takich ofertach, ale uzupełniać je o informacje pochodzące z innych wiarygodnych źródeł.

Skuteczny dostęp do źródeł informacji o innowacjach rolniczych występujących w otoczeniu gospodarstwa (w tym o innowacjach nowopowstałych) może, poza własną aktywnością zapewnić rolnikom - przedsiębiorcom zawodowa aktywność doradców rolniczych³².

W tym celu doradca musi najpierw poznać podstawowe problemy rolników docelowych odbiorców innowacji a następnie przygotować dobrej jakości informację o innowacjach odpowiednich dla ich rozwiązania.

Przygotowana przez doradcę relewantna względem potrzeb innowacyjnych rolników³³ informacja może być im udostępniana bezpośrednio (poprzez kontakt osobisty) w formie usługi informacyjnej lub pośrednio (za pośrednictwem środków masowego przekazu) jako wyrób informacyjny, czyli zapisana na nośniku papierowym, lub elektronicznym. Należy tu dodać, że udostępnianie to stanowi końcową fazę procesu informacyjnego realizowanego przez publiczne rolnicze organizacje doradcze, na całość którego składa się kolejno sześć następujących faz³⁴:

³² Zawodowa aktywność doradców rolniczych w obszarze działań informacyjnych może być skomercjalizowana.

³³ **Potrzeba innowacyjna** - to napięcie wewnętrzne organizmu rolnika-przedsiębiorcy aktywizujące i ukierunkowujące czynność zdobywania informacji niezbędnych dla pozyskiwania pożądanego rozwoju jego gospodarstwa innowacji rolniczych oraz nabywania kompetencji koniecznych do ich wprowadzania i stosowania.

³⁴ Porównaj: J. Oleński [2003, 31].

- tworzenia informacji,
- gromadzenia informacji,
- przechowywania informacji,
- przetwarzania informacji,
- przekazywania informacji,
- udostępniania informacji.

Należy zauważyć, że z uwagi na sprawność prowadzenia działalności upowszechnieniowej realizowanej przez przedmiotowe organizacje - informacją jest ta o lokalizacji gospodarstw przykładowych, w których stosuje się zapotrzebowane przez rolników-przedsiębiorców innowacje rolnicze, oraz o warunkach i zasadach korzystania z usług upowszechnieniowych usprawniających zainteresowanym rolnikom samodzielne sprawne wprowadzanie i użytkowanie takich innowacji. Obie podane informacje mogą być udostępniane zainteresowanym rolnikom zarówno poprzez kontakt osobisty jak i za pośrednictwem środków masowego przekazu.

B. Pogłębianie wiedzy o innowacjach rolniczych

W celu pogłębienia wiedzy o innowacjach wybranych do wprowadzenia i stosowania w gospodarstwach rolnych przez zarządzających nimi rolników-przedsiębiorców, mogą być oni poddani oddziaływaniu kształceniowemu³⁵ w ramach procesów szkolenia zawodowego, prowadzonego zarówno w gospodarstwach przykładowych jak i poza nimi.

Należy tu przypomnieć, że szkolenie zawodowe to „proces kształcenia, w którym najważniejsze jest zdobywanie lub doskonalenie prostych umiejętności wspartych niezbędną wiedzą; charakteryzuje się też krótkimi przedziałami czasu oraz brakiem w programach wyraźnych celów dokonywania zmian w osobowościach jednostek w znaczeniu zasadniczym” [Kaczor, Stojek 1993, s. 9]. Nie oznacza to, że w toku szkolenia w jakiegokolwiek dziedzinie takie zmiany w ogóle nie zachodzą - mówi się niejednokrotnie o potrzebie przeszkolenia danej osoby lub grupy osób ze względu na zmiany, jakie zaszły w oprzyrządowaniu lub w technologii wytwarzania.

Szkolenie zawodowe rolników poddanych upowszechnianiu innowacyjnemu (i dlatego zwane dalej szkoleniem innowacyjnym) powinno możliwie często odbywać się w gospodarstwach przykładowych, które stanowią dobre środowisko dydaktyczne, głównie z uwagi na występujące w nim naturalne środki kształcenia – tj. użytkowane innowacje rolnicze. Ważne jest też, z uwagi na sprawność proce-

³⁵ **Kształcenie** - to wszelkie intencjonalne oddziaływanie na sferę intelektualną psychiki człowieka, a przez to wpływanie na sferę emocjonalną i motywacyjno-wolicjonalną, czyli cały rozwój jego życia psychicznego. Oddziaływanie to może mieć charakter jednostronny (nauczanie) lub dwustronny (wspieranie kształceniowe. Efektem kształcenia są określone zmiany w uczeniu w zakresie jego wiadomości i umiejętności [Kujawiński 2011].

su szkolenia innowacyjnego, współuczestniczenie rolnika zarządzającego gospodarstwem przykładowym w kształceniu innych rolników.

Zarówno przedstawione na dalszych stronach niniejszej pracy pożądane cechy osobowości tego rolnika, jak i obowiązek uczestniczenia w szkoleniu innowacyjnym jako dawcy informacji o użytkowanych przez siebie innowacjach rolniczych, pozwalają wspólnie jemu i kompetentnemu doradcy rolniczemu osiągnąć wysoką sprawność w przygotowaniu rolników do właściwego wprowadzania tych innowacji oraz ich stosowania.

Na omawianym etapie procesu upowszechniania innowacji rolniczych kształcenie rolników może odbywać się w ramach różnych form oraz przy wykorzystaniu różnych metod kształcenia³⁶.

Należy tu zauważyć, że pogłębianie przez rolników w procesie szkolenia innowacyjnego wiedzy niezbędnej dla prawidłowego wprowadzania i użytkowania innowacji rolniczych nie musi być zawsze kierowane czy wspierane przez doradcę - nauczyciela, ale może też odbywać się bez jego udziału w ramach samokształcenia³⁷, do którego rolnicy ci (dookreślani mianem przedsiębiorców) są wdrożeni. Dlatego też usługa kształceniowa doradcy - jako, że nie jest niezbędna dla prawidłowego wprowadzania i stosowania innowacji w gospodarstwach rolników-przedsiębiorców³⁸, co wydaje się słuszne, była częściowo lub w całości skomercjalizowana.

³⁶ **Forma organizacyjna kształcenia**, to celowy oraz probabilistyczny układ funkcjonalny (ponieważ związek między zmianami zachodzącymi na wejściach a wynikami osiąganymi na wyjściach nie jest dokładnie ustalony), świadomie utworzony przez doradcę (nauczyciela) dla osiągnięcia pewnych z góry założonych celów kształcenia. W skład tego układu wchodzi: osoby, cele, treści, czynności oraz materiały i środki kształcenia. Porównaj: J. Kujawiński [1998, s. 51].

Do ważniejszych form kształcenia dorosłych, stosowanych w szkoleniu zawodowym rolników, należą: kurs, seminarium, warsztat, wycieczka, wykład, zebranie (forum) dyskusyjne.

Z kolei **metoda kształcenia** to „świadomie i konsekwentnie stosowany sposób oddziaływania nauczyciela na jednostkę, grupę lub zbiorowość by osiągnąć zamierzony cel kształcenia” [Zaczyński 1974].

Właściwymi metodami pogłębienia wiedzy o innowacjach rolniczych są: metoda wykładu, opisu, wyjaśniania, konsultacji, ćwiczeń, zajęć praktycznych, pokazu, instruktażu i filmu.

³⁷ **Samokształcenie** to samodzielna praca nad sobą w zdobywaniu lub pogłębianiu wiadomości oraz nabywaniu umiejętności umysłowych i praktycznych; podstawowym warunkiem samokształcenia jest posiadanie dojrzałej osobowości osiąganej wraz z rozwojem biologicznym oraz pod wpływem oddziaływań wychowawczych [Wielka Internetowa Encyklopedia Multimedialna - Psychologia 2001]. Samokształcenie może przybierać formę samokształcenia samodzielnego i częściowo samodzielnego.

W odniesieniu do rolników istotę samodzielnego samokształcenia stanowi podejmowana i samoplanowana przez pojedynczych rolników działalność autokreacyjna, której samorealizacyjny przebieg i osiągnięte wyniki podlegają samosprawdzeniu i samooceniu, w konfrontacji z przyjętym przez nich celem samokształceniowym. Natomiast istotę samodzielnego częściowo samokształcenia stanowi podejmowana i współplanowana przez dwóch lub więcej rolników działalność współkreacyjna, której współrealizacyjny przebieg i osiągnięte wyniki podlegają współsprawdzeniu i samooceniu, w konfrontacji z przyjętym przez nich celem samokształceniowym.

³⁸ Stanowi dla nich jedynie udogodnienie, ponieważ rolnicy-przedsiębiorcy są zdolni samodzielnie przyswoić wszystkie niezbędne im wiadomości i umiejętności.

C. Wprowadzanie i użytkowanie innowacji rolniczych

Zapotrzebowane innowacje rolnicy mogą pozyskiwać w różny sposób. Te, które mają charakter materialny (np. innowacyjne nawozy, pasze, środki ochrony roślin) najczęściej poprzez ich nabycie na rynku od jednostek handlowych. Te zaś, które mają charakter niematerialny (np. innowacyjne technologie produkcji, metody organizacji pracy, rozpoznawania rynku, sprzedaży produktów rolnych³⁹) poprzez przejęcie od jednostek, które je wytworzyły (głównie sektora B+R) lub je od nich pozyskały (np. takich jak publiczne rolnicze organizacje doradcze).

Innowacje niematerialne, które stanowią swoisty rodzaj informacji mogą być przejmowane przez rolników na jej abstrakcyjnych lub materialnych nośnikach. Należy tu przypomnieć, że przez pojęcie materialne nośniki informacji rozumie się każdy rodzaj materii, na którym może być zapisana informacja. Natomiast abstrakcyjne nośniki informacji - to wiadomości⁴⁰.

Przejęcie obu wymienionych rodzajów innowacji (tj. materialnych i niematerialnych) może mieć wymiar finansowy, ale może też przebiegać na zasadach non profit. Ta druga ewentualność dotyczy na ogół przypadku, gdy twórca a jednocześnie dysponent danej innowacji stanowi ogniwo sfery budżetowej⁴¹.

Wprowadzanie każdego rodzaju innowacji powinno odbywać się na podstawie intencjonalnie opracowanych planów.

W planach tych, obok wykazu niezbędnych czynności jakie trzeba wykonać i ich kalendarium, należy uwzględnić potrzebne środki (finansowe i rzeczowe), a także uwarunkowania oraz ograniczenia związane z pozyskiwaniem, wprowadzaniem i ewentualnym twórczym przekształcaniem czy modyfikowaniem zapotrzebowanych innowacji (tj. poddawaniem ich procesowi reinwencji).

Zainstalowane innowacje, aby stanowiły istotny element rozwoju produkcji w gospodarstwie rolnym⁴² należy systematycznie monitorować, a w razie wystąpienia takiej potrzeby modyfikować.

Wprowadzanie innowacji rolniczych, jak również dalsze ich użytkowanie w gospodarstwach rolnych przez intencjonalnie informowanych i szkolonych do tego rolników-przedsiębiorców, może być też sterowane przez doradców rolni-

³⁹ Np. sprzedaż produktów rolnych za pośrednictwem Internetu, tele-marketing.

⁴⁰ Wiadomości przekazywane są kanałem ustnym (słowa mówionego), używanym w przekazie bezpośrednim oraz pośrednim (radiowym, telefonicznym, internetowym itp.).

⁴¹ Dobrym przykładem tu mogą być innowacyjne metody skutecznej walki z agrofagami w uprawach buraka cukrowego, jako jedna z wielu wytworzonych w Instytucie Ochrony Roślin innowacji, przekazanych w ramach współpracy nieodpłatnie Wielkopolskiemu Ośrodkowi Doradztwa Rolniczego do ich dalszego upowszechniania.

⁴² Rozwój produkcji, to nie tylko jej wzrost (wyrażony w wielkości, jakości, czy wartości), ale też jej utrzymanie a nawet spadek, przy uzyskiwaniu innych korzyści, takich jak np. uproszczenie produkcji, zwiększenie ilości wolnego czasu, jego lepszy rozkład w ciągu dnia i roku, większe doznawanie pozytywnych emocji, wzrost prestiżu społecznego, itp.

czych i wówczas stanowić będzie trzeci i ostatni etap przedmiotowego procesu upowszechniania.

Sterowane wprowadzanie innowacji rolniczych w gospodarstwach zainteresowanych rolników-przedsiębiorców może mieć charakter:

- stopniowy - dwufazowy, przy czym:
- faza pierwsza, to zastosowanie innowacji na skalę półtechniczną, np. w oparciu o metodę demonstracji upowszechnieniowej,
- faza druga, to pełne zastosowanie innowacji w skali technicznej - indywidualnie lub grupowo, np. w oparciu o metodę konkursu upowszechnieniowego,
- radykalny - jednofazowy, czyli pełne zastosowanie innowacji w skali technicznej: indywidualnie w gospodarstwach lub grupowo, np. w oparciu o metodę konkursu upowszechnieniowego⁴³.

Należy dodać, że wprowadzenie i stosowanie innowacji jest też ostatnim i najlepszym sprawdzianem tego, jaką skuteczność miały uprzednie dwa etapy omawianego procesu upowszechniania. Jeśli innowacja, co do której rolnik deklarował potrzebę upowszechnieniową została właściwie wprowadzona i jest prawidłowo użytkowana - to znaczy, że usługa upowszechnieniowa zaspokajająca tę potrzebę była wysokiej jakości. Jeśli jest przeciwnie, świadczy to o złej jakości usługi upowszechnieniowej, co wymaga jej poprawienia a nawet zrekompensowania usługobiorcy ewentualnych strat nią spowodowanych⁴⁴.

9. Podsumowanie

W zamierzeniu autora zawarte w niniejszym opracowaniu treści pozwolić mają przede wszystkim uporządkować podstawowy aparat pojęciowy doradcy rolniczego zatrudnionego w publicznej rolniczej organizacji doradczej oraz udoskonalić jego funkcjonowanie w obszarze podejmowanych działań upowszechnieniowych. Ponadto, powinny one skłonić ustawodawcę do szybkiego podjęcia prac nad nowelizacją obowiązującej Ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego [Dz. U. z 2004 r. nr 251, poz. 2507], w zakresie zmiany zasad finansowania działalności upowszechnieniowej. Wydaje się jednak słuszne, aby przy tej okazji dokonać też całościowego przeglądu przedmiotowej ustawy pod kątem jej przydatności jako fundamentu dla sprawnego funkcjonowania WODR a także właściwego in-

⁴³ **Metoda demonstracji upowszechnieniowej** to: taki algorytm postępowania doradcy i rolnika, który umożliwi wprowadzenie w wybranym gospodarstwie określonej innowacji rolniczej, a następnie upowszechnienie w środowisku lokalnym jej efektów a także sposobów ich osiągnięcia.

Metoda konkursu upowszechnieniowego to określony, zawierający elementy współzawodnicztwa sposób postępowania doradcy i wyłonionej celowo grupy rolników, który umożliwia tym rolnikom pełne zastosowanie innowacji w ich gospodarstwach rolnych.

⁴⁴ Jeśli usługa upowszechnieniowa była świadczona na zasadach komercyjnych, to może być tu nawet wymagana rekompensata finansowa.

strumentu wspierania rolników kwalifikujących się do odbioru takiego wsparcia, a w ich grupie szczególnie tych, którzy niezbędnie go potrzebują⁴⁵.

W przedmiotowej Ustawie działalność upowszechnieniowa wskazana została jako jedna z tych, które mają być świadczone klientom WODR na zasadach niekomercyjnych. Ten ustawowy zapis wydaje się błędnym, zważywszy na to, że odbiorcą usług upowszechnieniowych jest rolnik- przedsiębiorca, a zatem osoba, która potrafi samodzielnie rozwijać posiadane gospodarstwo na miarę własnych aspiracji i możliwości. Zatem usługa upowszechnieniowa jest dla tych osób wygodą, a nie koniecznością w podążaniu na drodze prowadzącej do osiągnięcia postawionych przez siebie celów rozwojowych. Dlatego też, wydaje się właściwym, aby była ona skomercjalizowana i podlegała normalnym regułom gry rynkowej.

Na koniec należy zauważyć, że na rynku usług upowszechnieniowych występuje wiele różnych podmiotów, z których większość oferuje rolniczym klientom wsparcie informacyjne i kształceniowe w zakresie wprowadzania i użytkowania innowacji rolniczych będących ich własnym towarem. Jednak, **właśnie to powiązanie usługi upowszechnieniowej ze sprzedażą przedmiotu upowszechnienia** stawia pod znakiem zapytania rzetelność tej usługi, zwłaszcza w aspekcie jakości udzielanych tam informacji. Ponieważ wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego nie handlują innowacjami, to ich rzetelność jako potencjalnego dawcy komercyjnych usług upowszechnieniowych może być wyżej oceniana przez klientów a przez to ich pozycja na rynku przedmiotowych usług -może być lepsza.

LITERATURA

1. Ban van den A.W. Hawkins H.S. (1997): Doradztwo Rolnicze. Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego, Kraków.
2. Barnett H.G. (1953): Innovation. The Basis of Cultural Change. New York.
3. Dunaj B. (1996): Słownik współczesnego języka polskiego. Wydawnictwo Wilga, Warszawa.
4. Dziennik Ustaw (2000): Ustawa z dnia 15 września 2000 r. o zmianie ustawy o utworzeniu Komitetu Badań Naukowych. Nr 91.
5. Dziennik Ustaw (2004): Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego. Nr 251.
6. Dziennik Ustaw (2005): Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o niektórych formach wspierania działalności innowacyjnej. Nr 179.
7. Ernst D., Ganiatsos T., Mytelka L. (1998): Technological Capabilities and Export Success in Asia. Routledge Press, London.
8. GUS (2000): Raport o stanie nauki i techniki w Polsce w 1999 r. Warszawa.
9. Hagen E.E. (1962): On the Theory of Social Change. Homewood, Illinois.
10. Kocowski T. (1996): Motywacja. Encyklopedia pedagogiczna (pod red. W. Pomykało). Fundacja Innowacja, Warszawa.

⁴⁵ Tj. rolników posiadających potencjał rozwojowy, ale nie potrafiących go samodzielnie wykorzystywać dla własnego rozwoju. Patrz: W. Kujawiński [2009, s. 40].

11. Kaczor St., Stojek K. (1993): Doksztalcanie i doskonalenie zawodowe jako realizacja idei ksztalcania ustawicznego. Pedagogika pracy (pod red. St. Kaczora). MCNEMT, Radom.
12. Kania J. (2007): Doradztwo rolnicze w Polsce w swietle potrzeb i doswiadczen zagranicznych. Rozprawy, z. 318. Wydawnictwo AR, Kraków.
13. P. Kotler (2000): Marketing Management. Prentice Hall International, New Jersey.
14. Kujawiński J. (1998): Działalność edukacyjno-samoedukacyjna uczniów. Życie Szkoły, nr 4, Warszawa.
15. Kujawiński W. (2007): Przewodnik metodyczny dla doradców rolniczych. Kształcenie i uczenie się dorosłych. Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Poznaniu, Poznań.
16. Kujawiński W. (2008): Podstawy teoretyczne działalności informacyjnej publicznych rolniczych organizacji doradczych. Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Poznaniu, Poznań.
17. Kujawiński W. (2009): Metodyka doradztwa rolniczego. Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Poznaniu, Poznań.
18. Kujawiński W. (2011): Nowy słownik metodyczny doradcy rolniczego. Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Poznaniu, Poznań.
19. Kujawiński W. (2012): Metodyka działalności upowszechnieniowej publicznej rolniczej organizacji doradczej. Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Poznaniu, Poznań.
20. Miller H. (1996): The multiple dimensions of information quality. Information System Management, vol. 13, nr 2, Spring.
21. Miś T. (2007): Znaczenie doradztwa w procesie dyfuzji innowacji w agrobiznesie. Transfer wiedzy i działań innowacyjnych w obszarze agrobiznesu. Uwarunkowania, mechanizmy, efekty. (pod red. S. Makarskiego), Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
22. Myers S. and Marquis D.G. (1969): Successful industrial innovation: a study of factors underlying innovation and selected firms, National Science Foundation, Washington.
23. OECD (2005): Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data.
24. Okoń W. (1984): **Słownik pedagogiczny (wydanie trzecie)**. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
25. Oleński J. (2003): *Ekonomika Informacji. Metody Polskie*. Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
26. Pietrusiński Z. (1971): *Ogólne i psychologiczne zagadnienia innowacji*. PWN, Warszawa.
27. Pomykański A. (2001): *Zarządzanie innowacjami*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Łódź.
28. Rogers E.M. (2003): *Diffusion of Innovations (5th edition)*. Free Press, New York.
29. Sikorska-Wolaki. (1993): *Dyfuzja innowacji rolniczych w wiejskiej społeczności lokalnej i jej społeczno-ekonomiczne uwarunkowania*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
30. Schumpeter J. (1960): *Teoria rozwoju gospodarczego*. PWN, Warszawa.
31. Smolski R., Smolski M., Stadtmuller E. H. (1999): **Słownik encyklopedyczny: Edukacja obywatelska. „Europa”**, Wrocław.
32. Van de Ven A. H. (1986): Central Problems in the Management of Innovation. *Journal Management Science*, vol. 32, nr 5. Informs, Linthicum, Maryland.
33. Wawak T. (2009): Wartości określające jakość życia. *Encyklopedia zarządzania*. http://mfiles.pl/pl/index.php/Wartości_określające_jakość_życia.

34. Wielka Internetowa Encyklopedia Multimedialna – Biologia (2001).
35. Wielka Internetowa Encyklopedia Multimedialna – Psychologia (2001).
36. Zaczyński W. (1974): Metody nauczania. Pedagogika (pod red. M. Godlewskiego, S. Krawcewicza i T. Wujka). Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
37. Zawisza S. (2002): Przyswajanie innowacji w wiejskich społecznościach lokalnych. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1.

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI

ISTOTA DZIAŁALNOŚCI UPOWSZECHNIENIOWEJ PUBLICZNYCH ROLNICZYCH ORGANIZACJI DORADCZYCH

Słowa kluczowe: *innowacja, działalność upowszechnieniowa, potrzeba upowszechnieniowa, zadania działalności upowszechnieniowej, cel działalności upowszechnieniowej*

STRESZCZENIE

W przedmiotowym opracowaniu przybliżono istotę działalności upowszechnieniowej oraz podjęto próbę uporządkowania jej podstawowego aparatu pojęciowego. W szczególności zaś dokonano wyboru właściwych pojęć funkcjonujących w obszarze działań innowacyjnych a w przypadku braku takich podjęto próbę ich zdefiniowania. Określono też typ podstawowego odbiorcy usług upowszechnieniowych oraz w kontekście przytoczonych argumentów - zwrócono uwagę na potrzebę dokonania szybkiej nowelizacji Ustawy z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego w zakresie zmiany zasad finansowania niektórych wyszczególnionych w niej działalności, w tym zwłaszcza dotąd niekomercyjnej działalności upowszechnieniowej.

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI

THE NATURE OF A DISSEMINATION ACTIVITY OF PUBLIC AGRICULTURAL ADVISORY ORGANIZATIONS

Key words: *innovation, dissemination activity, dissemination need, tasks of dissemination activity, the purpose of dissemination activity*

SUMMARY

In the present study the essence of dissemination activity was brought closer and some attempts to organize the basic conceptual apparatus were made. In particular, appropriate concepts operating in the area of innovation activities were chosen and, in the absence of such concepts, author of the study tried to define them. The study also specified the type of the primary recipient of dissemination related services, and - in the context of these arguments - drew attention to the need for a fast revision of the Act of 22 October 2004 on the agricultural advisory units, in the range of changing the rules for the financing of certain specified tasks, especially the dissemination activities which were run in non-commercial way so far.

e-mail: w.kujawinski@cdr.gov.pl